

De seksuele ontwikkeling in puberteit en volwassenheid

DOOR WILHELMINA J. BLADERGROEN, PSYCHOLOGE

Inleiding. In aansluiting aan het artikel van mevrouw Freyling-Schreuder over de kinderlijke seksualiteit* zal in de nu volgende beschouwing een poging worden gedaan een overzicht te geven van de belangrijkste problemen, die zich in de volgende fasen dier ontwikkeling voordoen. De geslachtelijk rijping, die na de latentiefase inzet, betekent immers een omwenteling in het kinderleven. De verdere persoonlijkheidsontwikkeling is diep doortrokken van de seksualiteit, een factor in het leven, waarmee de mens onherroepelijk wordt geconfronteerd en waarmee hij zich moet verstaan, of hij wil of niet.

De lichamelijke veranderingen, zoals het verlies van de kindergestalte, geven reeds direct aanleiding tot problemen, die het kind voor zichzelf moet verwerken. Deze veranderingen worden hem als het ware opgedrongen en het kind kan niet anders dan ze ondergaan, wat minder vanzelfsprekend gaat dan men gewoonlijk wel denkt. Nog afgezien van de vele — variërende van vage tot uitgesproken — lichamelijke gevoelens, welke de endocrine veranderingen begeleiden, brengen de steeds meer zichtbare morfologische kenmerken met zich, dat het kind nu de rol moet gaan vervullen die bij zijn geslacht behoort: de jongen wordt man, het meisje vrouw. Het is de prepuberteit, die deze problematiek inluidt en waarin zich de eerste tekenen van de op handen zijnde veranderingen voordoen. Bij de jongens veroorzaken de erecties gevoelens van schaamte, die bijvoorbeeld remmend werken op spel- en sportactiviteiten tezamen met kameraden (Beets). Ze vertonen zich niet graag in het zwembad, gaan zich tegenover de gezinsleden generen bij het ontkleden, wassen en baden, waardoor de neiging ontstaat zich meer terug te trekken. De meisjes gaan bij zichzelf de beginnende borstontwikkeling ontdekken, waarop twee reacties mogelijk zijn: die van vreugde en trots, en die van onbehagen en afweer.

Bevreemding, onzekerheid en onbehagen spelen bij jongens en meisjes in die vroeg-pubertaire fase een rol, hetgeen in het gedrag behalve de neiging om zich ietwat schuw terug te trekken ook een zekere onrust verwekt. Het kind weet er niet helemaal raad mee, voelt zich vagelijk schuldig en weert de problematiek liefst nog maar af. Maar met deze veranderingen is het einde van de latentiefase voorbij, al is de puberteit nog niet in volle omvang aangebroken. Wij zien in onze samenleving deze verschijnselen vanaf het tiende jaar bij meisjes en vanaf het twaalfde tot dertiende jaar bij jongens optreden. Uiteraard zijn er sterke individuele verschillen,

mede afhankelijk van constitutionele factoren.

Van verschillende kanten is er op gewezen, dat deze inzet van de prepuberteit in vergelijking met 30 tot 40 jaar geleden, op jeugdiger leeftijd plaats vindt. Onze betere hygiënische omstandigheden, de vitaminerijkere voeding, de ruimere bewegingsmogelijkheden in de open lucht, waarbij het lichaam aan de zon wordt blootgesteld, zouden deze zogenaamde „heliogene acceleratie” hebben veroorzaakt. Wij mogen echter andere invloeden van meer culturele aard niet voorbijzien: de opeenhoping van mensen in de grote steden met de prikkelende invloeden van film, reclame, televisie en de grotere openbaarheid van erotische en seksuele uitingen, stimuleren de belangstelling en doordrenken het onderbewuste. De wijze waarop het kind de eerste tekenen van volwassen worden ondergaat is mede afhankelijk van de houding, die de naaste omgeving, zowel ouders als andere gezinsleden dan wel kameraadjes, ten aanzien van de seksualiteit inneemt. De wijze waarop de ouders de verschijnselen der vroeg kinderlijke seksualiteit hebben begroet, blijkt thans van belang. Zijn deze verschijnselen genegeerd, met kracht onderdrukt, bestraft of geleid? Hoe staan de ouders tegenover de eigen seksualiteit en zijn ze rijp genoeg om hierover met het kind te spreken? Waren ze geheimzinnig in hun gedrag, of heeft het kind hiervan het een en ander ervaren? Hoe hebben broertjes en zusjes, of schoolkameraadjes met hun „wetenschap” het kind beïnvloed? Welke seksuele „moraal” heerst er in de klas, bij de onderwijzers en de leraren? Voorts: hoe staan de ouders in hun waardering tegenover het hebben van een zoon of een dochter? Het meisje, dat weet hoezeer in de ogen van vader en moeder het broertje als stamhouder belangrijker is, zal anders reageren op het „vrouw moeten worden”, dan het meisje, dat vaders oogappel is, omdat ze op moeder of grootmoeder lijkt.

Tallose factoren spelen mee in de ontwikkeling der seksualiteit als constituant van de persoonlijkheid. Voor het meisje is de borstontwikkeling een heel teer punt. Ze is nu voortaan daarmee blootgesteld aan de blikken van anderen, van jongens en mannen, die haar graag naroeven, van seksegenoten, die hun commentaar er op geven, van moeder, die er over waakt, of ze nu een behá moet hebben en of ze nog wel zo onbekommerd over de straat kan rennen. De reacties zijn dikwijls negatief: het gevoel bekeken te worden, niet vrij meer te zijn in bewegingsvormen en de ervaring ongewenste begeerten op te wekken, die maar griezelig zijn, geven aanleiding tot zich verbergen, zich terugtrekken, angst en

* (1963) huisarts en wetenschap 6, 309.

afweer. Deze meisjes zouden het liefst hun nieuwe vormen willen verdoezelen en wegwerken. Daar, waar de identificatie met vrouwelijke schoonheid en elegantie doorbreekt, zien we een neiging tot accentuering, tot koestering van de „lijn” en de lichaamsvormen met aangepaste bewegingsvorming. Daar, waar in het gezin en in de opvoeding de seksualiteit „taboe” is, ontstaan schuldgevoelens met betrekking tot de eigen lichamelijkeheid.

Bij de jongens is deze beginfase geheel anders gekenmerkt. Men wijst in de literatuur — en de ervaring bevestigt dit — op verhoogde zintuigelijke prikkelbaarheid en toenemend agressief gedrag, welke zich vooral uiten in groepsvorming met leeftijdgenoten, zogenaamde clans, die allerhande activiteiten kunnen ontwikkelen, welke in de ogen der volwassenen niet altijd gewenst zijn. Daarnaast ontstaan er allerlei belangstellingen, hevige hobbies voor motoren, radio's, voor knutselen of vliegtuigen. Er is behoefte aan „oer”-activiteiten, topprestaties. Ze zoeken hevig lawaai en vieze karweitjes, fietsen vele kilometers, harden zich, bouwen een eigen „hol”, schreeuwen en vechten. Er komt van de ouders vaak de klacht, dat ze zich niet meer willen wassen, het tandenpoetsen een dagelijks probleem is, de tafelmanieren zoek raken en het beleefdheids- en hartelijkheidsbetoon, zoals de nachtzoen, tot het verleden gaan behoren. Wie in de gelegenheid is jongens in deze beginfase te observeren, weet, dat ze graag brandjes maken, met brandglaasjes spelen (zo zag ik er onlangs een paar bezig zich de beharing van de arm te schroeien) en dat de geuren van benzine en machineolie, van teer en pek lekker worden gevonden.

De eigen onrust wordt hen wel enigermate bewust, maar blijft toch nog diffuus, zoals een jongen zelf te kennen gaf, toen hij zei: „ik weet wat ik heb; er roert wat in me”. Op de vraag: „waarom was je je niet meer?” kreeg ik regelmatig ten antwoord: „als ik me was dan word ik minder sterk”. Verlies dus van manlijke kracht. Daarin steekt een soort van zelfbehoud, een willen verzamelen en behouden van kracht. Wellicht ook een krampachtig bewaren van het nog kind-zijn, want psychologische benadering van deze leeftijd, bijvoorbeeld met projectieve testtechnieken laat een onbewuste angst zien voor wat komen gaat, een angst, die als het ware biologisch of liever instinctief is gegeven. Een en ander leidt tot gedragingen van „groot” en „manlijk” doen uit afweer tegen het zich aankondigende proces van het groot worden, als willen ze het hele ontwikkelingsgebeuren dan maar ineens overspringen. De kinderen staan gewoonlijk met dit gebeuren, dat zich in hen voltrekt, stuurloos in de wereld. Weinig ouders zijn zich bewust dat zij nu juist het kind moeten steunen en voorbereiden op datgene wat komen gaat. Doordat de kinderen geslotener, lastiger en afwerender worden treden de volwassenen hen tegemoet met verwijten en op- en aanmerkingen en vragen voortdurend: „waarom ben je zo vervelend?” Eigenlijk behoort de volwassene te weten wat er aan de hand is. Zij zouden

moeten zeggen: „zullen we samen eens bekijken, wat er aan schort?” Daarmee zou een communicatie ontstaan tussen volwassene en kind, die nu door afwijzingen en standjes geven verloren raakt.

De geslachtelijke rijpwording als biochemisch proces, heeft voor het kind in de eerste fase bovengenoemde consequenties. Er treden soms in vrij korte tijd morfologische veranderingen op (plotselinge lengtegroei, vooral van armen en benen, handen en voeten), die het kind uit de normale handelingspatronen brengen en verstrend werken op de hantering van het eigen lichaam en de objectieve buitenwereld. De kinderen weten met hun houding geen raad, kunnen hun armen en benen niet kwijt, weten hun krachten niet te schatten (het sluiten van een raam kost een ruit); de regulering en de motorische coördinatie is zoek: ze lopen geen trap op of af, maar „stotteren” er tegen op, bonken, dreunen of vallen er af.

De zogenaamde negatieve fase van de puberteit is dan aangebroken, de latentiefase is voorbij, de geslachtelijke rijpwording heeft ingezet, zij het nog niet in volle omvang, dan toch om te beginnen in deze lichamelijke proportieverschuivingen. Deze werken desintegrerend: in de eerste plaats op het zelfgevoel, voorts op de sociale contacten en tenslotte op de inzet van de energie, die deze jeugdigen op vaak volstrekt oninteressante zaken, zoals schoolwerk en lezen, moeten richten. Het leren lukt niet meer, want het lichaam vraagt om andere zaken; het gevoelsleven stelt problemen, die voorschijns op het eigen ik betrokken zijn. Door deze verschuivingen, die zich van binnen uit voltrekken, wordt het kind voortdurend met zichzelf geconfronteerd en wordt het steeds voor nieuwe problemen gesteld. Men onderscheidt aan de ontwikkeling in de puberteitsjaren drie aspecten:

- I Het aspect der lichamelijke ontwikkeling.
- II Het aspect der ik-ontwikkeling.
- III Het aspect der cultureel-maatschappelijke ontwikkeling.

I Het aspect der lichamelijke rijping. Het woord puberteit is afgeleid van het Latijnse woord „pubesco”, hetgeen rijp-worden betekent. De puberteit gaat op een gegeven moment over in de adolescentie, hetgeen volwassen-worden beduidt. De puberteit (waarin we dan tevens de prepuberteit opnemen) is een periode van lichamelijke voorbereiding waarin geslachtscellen gevormd gaan worden en welke dan ook is gekenmerkt door hormonale verschuivingen. De inzet van de puberteit kan individueel verschillend zijn en er is momenteel een gemiddelde variatiebreedte van elf tot veertien jaar. De meisjes zijn de jongens gemiddeld twee jaren vooruit in deze rijping: de menstruatie zet eerder in dan de zaadlozingen. De meisjes zetten hun groei en gedaanteverandering eerder in dan de jongens, maar sluiten deze ook eerder af. Het meisje is gemiddeld dus eerder dan de jongen biologisch gereijpt.

Het meisje groeit tussen haar elfde en zestiende jaar gemiddeld ongeveer 4 cm per jaar en wordt ongeveer 4 kg per jaar zwaarder. Het blijft gemiddeld kleiner dan de jongen (gemiddelde lengte 1,63 meter). Nu is de groeiverdeling niet gelijkmatig: in het beginjaar kan de zogenaamde „groeistoot” wel eens acht tot tien cm bedragen. Tegen de tijd dat de menarche aanbreekt, neemt de lengtegroei weer geleidelijk af. Daarna vertonen de meisjes in verhouding tot de lengtegroei meer gewichtstoename, waarbij vooral de vetafzetting aan de bekkengordel opvallend is. Het spierrelief van de meisjes blijft soepeler en minder geprononceerd dan bij de jongens. De gemiddelde lengte van de jongen is 1,75 meter en de lengtegroei kan zich ook na het zeventiende jaar voortzetten. De breedtegroei betreft bij de jongens vooral de borstkas en de schoudergordel (na het zestiende jaar).

De vervroeging van de geslachtsrijpheid gaat gepaard met een verschuiving in groei: de kinderen van nu worden langer en zwaarder dan onze voorouders op dezelfde leeftijd waren. Zowel bij jongens als bij meisje ontwikkelen zich onder invloed der hormonale verschuivingen het eerst de secundaire geslachtskenmerken. Bij de jongens worden daaronder gerekend de pubes- en okselbeharings, de groei van testikels en scrotum en de stemwisseling. Soms treedt ook een voorbijgaande zwelling der borstklieren op. Bij de meisjes zien we de mamma-ontwikkeling en de beharing langs de labia. De groei der mammae houdt gelijke tred met de groei van de geslachtsorganen. Zowel jongens als meisjes lijden aan de hinderlijke acne, die hen zoveel minderwaardigheidsgevoelens kan bezorgen. Hun eigen lichaamsgevoel wordt veelal gekenmerkt door hangerigheid, slapheid en luiheid; een teken, dat de lichamelijke veranderingen veel energie vergen. In verband daarmee zijn juiste voeding, een regelmatig leven en goede lichaamsbeweging uitermate belangrijk.

De primaire geslachtskenmerken manifesteren zich daarna: de menstruatie begint en er treden zaadlossingen op.

De psychische reacties van het kind op al dit gebeuren zijn deels afhankelijk van de wijze waarop het kind wordt voorbereid op wat het te wachten staat. Ouders zijn eerder geneigd het meisje voor te bereiden op de komende menstruatie, dan de jongen op de polluties. Niettemin is het aantal meisjes, dat niet wordt voorgelicht nog aanzienlijk, zodat voor menig kind de eerste menstruatie een grote schrik betekent, die het dan tracht te verhullen. Gewoonlijk bekommert men zich niet om de problemen der jongens, die zich voor hun pollutes dikwijls diep schamen en zich daardoor nog meer afsluiten en voor de volwassenen ontoegankelijk worden. Zelfs als de kinderen worden voorgelicht, geschiedt dit vaak op te summere wijze. Menig kind weet, wat er gebeuren gaat, maar blijft lange tijd onwetend van het hoe en het waarom. Dit leidt tot praatjes met vriendinnetjes en vriendjes, bij wie ze hun licht op-

steken, dan wel tot allerlei vreemde en ongewenste fantasieën, die de psychische energie zeer in beslag kunnen nemen. Bij de meisjes zien we vaak vooraf gaande aan de menarche algemene slapheid met hoofd-, buik- en rugklachten, afgewisseld door buien van grote gespannenheid en snelle geïrriteerdheid, die zich dan uiten in felle ontladingen van boosheid, luidruchtig gedrag, ongehoorzaamheid, zelfs jongensachtige lomphed, buien van slappe lach of verzonken dromerigheid. Gewoonlijk wordt het gedrag na de menarche rustiger. Er zijn echter meisjes en vrouwen, die elke maand tegen de menstruatie een tekort aan weerstand vertonen en dan hetzij depressief, dan wel prikkelbaar en agressief kunnen zijn.

De opvoeding kan hier wel een tegenwicht geven, waarbij vooral moet worden gedacht aan goede, reeds in de latentiefase gegeven lichamelijke opvoeding, die de algehele conditie en regulatie der energie kan bevorderen. Vooral in Nederland moet de mogelijkheid voor deze lichaamsbeoefening, die op de lagere school thuis hoort, als onvoldoende worden gekwalificeerd. Hygiënische verzorging, gezonde en regelmatige leefwijze zijn hier stellig van het grootste belang.

Bij jongens gaan de polluties vergezeld door erecties en duidelijke seksuele dromen. De jongens hebben directere ervaring van hun seksualiteit, doordat zij meer onmiddellijk aan in- en uitwendige prikkels blootstaan, die om bevreemding en ontspanning vragen. De jongens worden als het ware overspoeld door de seksualiteit, die nog niet gericht is op het andere geslacht, maar die tot zelfbevrediging voert. Onvoorbereid als de meeste jongens zijn, worden ze vaak door deze verschijnselen overrompeld, hetgeen ernstige psychische conflicten met zich kan brengen. Angsten, schuldgevoelens, doodsfantasieën, verslaving aan de zelfbevrediging, zelfverachting, zich verworpen voelen, vrees hebben voor het naar bed gaan, castratie-angsten . . . een reeks van narigheden, te lang om op te noemen, kunnen de jongens zo in beslag nemen, dat het leren, de dagelijkse plichten en de normale contacten met anderen niet meer kunnen worden opgebracht.

De jongen dwaalt dan als het ware in de mist en gaat onder in de confrontatie met de zich met kracht opdringende seksualiteit. Men realiseert zich in de wereld der volwassenen te weinig hoe eenzaam een jongen dan kan zijn en hoezeer hij zich in de steek gelaten voelt door zijn ouders, bovenal door zijn vader.

Het meisje heeft het in doorsnee iets gemakkelijker, omdat bij haar in het algemeen de seksuele gevoelens in lichamenlijk opzicht meer diffuus zijn en dus ook gevoelsmatig op andere wijze worden verwerkt. Bij meisjes zijn de individuele verschillen in seksuele bewustwording groter, waaraan hormonale en constitutionele factoren ten grondslag liggen. Ook meisjes getuigen van de beleving van organische gevoelens en spanningen en nemen dan ook hun toevlucht tot onanie. Soms zien we een zich vroegtijdig richten op contact met mannen. Bij de jongens is de bewustwording van de seksualiteit echter di-

recter en algemener, hetgeen impliciet is aan bouw en functie der geslachtsorganen.

Het is mij niet duidelijk, waarom de ouders wel het meisje, niet de jongen voorbereiden, of deze voorbereiding, wanneer ze zichzelf daartoe niet in staat achten, niet aan de huisarts toevertrouwen.

De ontwikkeling der seksuele gevoelens en de eerste vormen van bevrediging en uitleving daarvan kunnen zowel positief als negatief worden beleefd. De positieve belevingsvormen schetst Beets in een van zijn boeken. De negatieve gevoelston en de soms diepe misère worden echter maar al te weinig tegenover de volwassenen geuit. De meeste kinderen verbergen zorgvuldig tegenover hun ouders, wat er in hen omgaat. De ouders neigen ertoe de ontwikkelingsgang van de jongeren niet te accepteren en voelen zich vaak teleurgesteld of als voor een onaangenaam feit gesteld, wanneer zij bemerken, dat het kind de gedragingen van de volwassenen benadert en op de een of andere wijze tot seksuele handelingen komt. De kinderen, die hun seksualiteit dubbelwaardig gaan beleven, hebben er innerlijk de grootste moeite mee, dat ook in het leven van hun ouders de seksualiteit een rol speelt, waardoor schaamte, zelfs verachting, in hun verhouding tot de ouders een rol kunnen spelen. Het kind aanvaardt de ouders het liefst als boven deze problemen verheven. De erkenning van de realiteit der seksualiteit voor jong en oud, de noodzaak zich daarmee te verstaan, bezorgt het kind vele problemen, waarin het maar al te zeer alleen de weg moet vinden. Het kind ontmoet niet alleen de normale seksuele uitingen, maar vaak ook de abnormale, reden te meer om het kind op de problemen voor te bereiden en het daarin ter zijde te staan.

Hoe ver ouders en kinderen van elkaar af kunnen staan en hoe weinig ouders weten van het leven hunner kinderen, vertelt ons op meesterlijke en schrille wijze Anna Blaman in haar bundel „Overdag”.

Deze voorbereiding, die we zakelijker voorlichting noemen, is niet een kwestie van het vertellen van de zakelijke details, maar wel van het zoeken naar de rol, die de seksualiteit aan de jonge mens oplegt en naar de juiste wijze, om deze rol te spelen. Ieder jong mens moet zich naar eigen aard en aanleg binnen de gemeenschap waarin hij leeft met zijn seksualiteit verstaan en deze in zijn leven de goede plaats zien te geven.

II *Het aspect van de ik-ontwikkeling.* Door de lichamelijke gebeurtenissen past het kind niet meer in het gangbare levenspatroon. Het kind raakt door zijn groei en lichamelijke veranderingen min of meer buiten zijn „model” en de omgeving laat zich niet onbetuigd met daarop te reageren. De groei doet bijvoorbeeld alleen al het kledingvraagstuk ontstaan. De motorische ongerichtheid, de onrust dan wel de hangerigheid wekken de boosheid der gezinsleden; de geringe leergierigheid doet schoolproblemen ontstaan. Het kind heeft het gevoel dat niemand meer om hem geeft en weert eigen onzeker-

heid af in brutaliteit en oppositioneel gedrag. De zin van dit gebeuren is, dat het kind nu op zichzelf is aangewezen, zich los maakt uit de oude bedding en gedwongen is zichzelf onder ogen te zien. „Wie ben ik?” „Waar kom ik vandaan?” „Waar ga ik naar toe?” zijn de hoofdvragen, waarmee het kind zich bezig houdt en daarmee worden alle verhoudingen opnieuw gesteld. Het kind moet zijn houding tegenover zichzelf en de buitenwereld vinden. Het kind gaat nu de weg op naar de „zelfbepaling” (Langeveld) en het moet dit nu met de gegevens der onontkoombare seksuele ontwikkeling doen als jongen of als meisje, als toekomstige man of als toekomstige vrouw.

In deze ik-ontwikkelingen komen nu vroeg-kinderlijke, onverwerkte problemen weer aan de orde. Daar waar orale, anale, oedipale problemen in de vroegere kinderjaren hun oplossing niet hebben gevonden, gaan ze in de relatie tot de volwassenen in de puberteit opnieuw een rol spelen. Afweer tegen te sterke moeder- of vaderbindingen, toegeven aan infantiele orale behoeften (verslavingen aan snoepen, roken) en voortzetting van genitale lustbevrediging, kenmerken veelal de gedragingen van de pubers, die daarnaast wanhopig zoeken naar beelden, die hun de weg wijzen naar juiste houding en gedrag. De identificatiebehoefte komen te voorschijn, die in deze fase een erotisch accent verkrijgen en daarbij gericht zijn op het eigen geslacht. Dwepen bij meisjes en heldenverering bij jongens sluiten aan op de behoefte aan vormgeving aan alle vage tendenties, die in hen leven.

De liefde, de manlijkheid, de vrouwelijkheid, zij doen zich in de wereld voor in vele gedaanten en oefenen een zuigende kracht op de jongeren uit. Cultuurpatronen, zeden en gewoonten bepalen de uitingsvormen; de behoeften blijven hetzelfde. Reeds Charlotte Bühler maakte voor de puberteitsfase een scherp onderscheid tussen de ontwikkeling der erotiek en die der seksualiteit. Zij kunnen naast elkaar staan. De zin van deze ontwikkelingsfase is dan ook, dat ze zich versmelten tot één geïntegreerd geheel. De identificatie met het eigen geslacht kan dientengevolge worden gezien als een natuurlijke doorgangsfase, die echter tot homo-seksualiteit kan uitgroeien, indien door te innig contact met een vereerde vriend of vriendin deze houding zich fixeert en wanneer het betrokken kind bovendien nog onzeker is omtrent de rol, die het moet vervullen. Wanneer het meisje reeds vroeg heeft ervaren (mede door de houding der ouders), dat de vrouwelijke rol niet aantrekkelijk is of de jongen een actief manlijk patroon niet heeft kunnen ontwikkelen, kan de identificatie-problematiek een dergelijke pubertaire instelling tot een blijvende maken.

De seksualiteit kan bij vele kinderen een afgesplitst bestaan leiden door de gemakkelijke weg der zelfbevrediging, die geen directe lichamelijke schade, zoals men vroeger meende, veroorzaakt, maar wel het kind in beslag kan nemen door ongeremde, begeleidende fantasieën. Het contact tussen jongens en meisjes, dat eerst het karakter draagt van flirt en

speelse benadering, dan van „met elkaar lopen” en een zowel figuurlijk als letterlijk aftasten van elkaars eigenschappen en mogelijkheden, legt de brug naar een gezonde versmelting van erotiek en seksualiteit, die echter eerst in het huwelijk tot een werkelijke eenheid kunnen worden gebracht.

III *Het aspect der cultureel-maatschappelijke ontwikkeling.* De uitingsvormen der seksualiteit zijn niet los te denken van culturele en maatschappelijke invloeden. De menselijke seksualiteit is niet gebonden aan een speciale periode, aan een bronstijd, zoals bij vele zoogdieren het geval is. De mens moet derhalve zijn seksuele leven zelf reguleren. Deze regulatie blijkt nu veelal gebonden aan maatschappelijke en religieuze afspraken, aan door de mens ontworpen normen en taboe's. Het zou in dit bestek te ver voeren om hiervan een overzicht te geven, waar het hier immers voornamelijk om de jongens en meisjes in onze maatschappelijke situatie gaat.

Onze moderne levenssituatie maakt het de jongens en meisjes op geheel andere wijze moeilijk, dan het voor onze voorouders moeilijk was. Vele geheimzinnigheden en taboe's van vroeger zijn opgeheven. Het meisje is uit knellende banden bevrijd. De jonge vrouw wordt niet meer door ouders en voogden, om financiële redenen of om haar geborgen te doen zijn, uitgehuwelijkt. De omgang tussen beide seksen is vrijer geworden, coïncidentie en coëducatie hebben bewerkstelligd, dat jongens en meisjes kameraadschappelijker met elkaar omgaan. Het meisje, dat ongehuwd blijft, kan onafhankelijk in het leven staan en haar seksuele leven op eigen wijze, hetzij vorm geven in minder vaste verbintenissen dan een huwelijk, dan wel in werk dat aan haar aard beantwoordt, sublimeren. Het type „oude vrijster”, afhankelijk van familie of voogden komt zelden meer voor.

Er zijn echter andere moeilijkheden: er is een tamelijk grote discrepantie tussen de (zich vervroegende) seksuele rijpwording en de maatschappelijke volwassenheid. Bij een opener en vrijer houding tegenover de seksualiteit, is het de jeugd officieel niet toegestaan als geslachtsrijpe jonge mensen te leven. De jonge mens is eerst op het eenentwintigste jaar bij de wet meerderjarig en dikwijls ver in de twintig, alvorens geestelijk en maatschappelijk zover te zijn gevorderd, dat aan een huwelijk kan worden gedacht. De grotere openheid tegenover het seksuele leven brengt mee, dat te langdurige onthouding aanleiding geeft tot grote psychische spanningen en tot allerlei vormen van promiscuïteit, die de volwassenen met zorg vervuld gadeslaan.

Hoe gedifferentieerder het maatschappelijk beeld en hoe verder de maatschappelijke volwassenheid wordt verschoven, des te groter de spanningen zullen worden. De gevolgen van deze spanningen zijn duidelijk zichtbaar: Seksuele omgang tussen jongens en meisjes vanaf het veertiende jaar is een probleem, waarmee menig schooldirecteur wordt geconfronteerd. De „feestjes” zonder volwassenen,

met drank en verhittende muziek zijn aanleiding tot excessen; jonge meisjes betalen met haar ongehuwd moederschap de tol. Wij zien dit verschijnsel bovenal in de grote steden en dan in alle groeperingen van de bevolking. Slechte voorlichting, onvolledige voorbereiding, de toenemende openbaarmaking van erotiek en seksualiteit (film, radio, televisie en reclame), de opheffing der taboe's, en bovenal van de intimiteit van het persoonlijk leven der volwassenen, oefenen daarop allemaal invloed uit. De woningnood (te klein, te gehorig en met grote vensters waardoor elke intimiteit openbaar wordt) is daarvan de uitdrukking. Er is voor de veelal te weinig voorgelichte jongens en meisjes een te directe identificatie met de seksualiteit, waaruit een stuk erotiek gaat verdwijnen.

Al heel jong zenden de meisjes op school briefjes rond aan de jongetjes, waarin ze hun vriendje in onverhulde terminologie een aanzoek doen. De jongens nemen tegenover de zich ontwikkelende aantrekkelijkheden der meisjes geen blad voor de mond en uiten hun bewondering of afkeuring in grove seksuele termen, daarmee de meisjes stellig kwetsend of provocerend. Deze geven echter geen kamp, want onder hun seksegenoten zijn meisjes eerst in tel, als ze werkelijke (dan wel gefingeerde) ervaring hebben. Kinderen uit een beschermd milieu, waar taboe's nog wel bestaan, hebben het hiermee zeer moeilijk.

De vroege seksuele contacten zijn dikwijls teleurstellend, maar omdat het mode is vinden ze plaats. In vele gevallen leidt dit tot vroegtijdige gezinsvorming, zonder dat economische en maatschappelijke zelfstandigheid aanwezig is. De jonggehuwden trekken dan in bij de ouders, die gewoonlijk niet te ruim behuisd zijn, en de spanningen rijgen zich aan tot een ingewikkelde keten, dikwijls eindigend in echtscheiding en verwaarlozing der kinderen. In het leven der studerende zijn de spanningen niet minder, zodat het aantal studenten-huwelijken toeneemt met alle gevolgen, zoals verlenging der studieduur, omdat de student moet gaan werken om de kost te kunnen verdienen, dan wel eens te meer afhankelijk wordt van toelagen van het Rijk of de ouders. In dit veld van spanningen tussen biologische rijping en maatschappelijke volwassenheid leeft en werkt de moderne jeugd, die bovendien wordt gebombardeerd door „sex”. Het openbare leven is doortrokken van „sex” in allerlei vormen en vol „glamour”, welke schijnromantiek behelzen.

* * *

Het huwelijk, de omgang tussen man en vrouw is niet alleen gebaseerd op seksualiteit, maar ook op erotiek en medemenselijkheid. Men huwt geen „lust-object”, zoals men elk willekeurig genotmiddel koopt. De seksuele opvoeding bestaat derhalve niet slechts uit technische voorlichting, maar vooral uit voorbereiding tot aanvaarding der seksualiteit als een belangrijk gebied in de gehele ontwikkeling der persoonlijkheid en in de liefde tot de huwelijks-

partner. Voorlichting der ouders lijkt nog belangrijker dan voorlichting der jongeren zelf. De ouders krijgen de voorbereidingstaak immers in hun handen gelegd en zij zullen bekend moeten worden gemaakt met de verschijnselen der vroeg-kinderlijke seksualiteit en met de invloeden waaraan zij hun kinderen in het maatschappelijk patroon, dat zijzelf ontwerpen, blootstellen.

De verhouding tussen seksualiteit en menselijk partnerschap, dat menselijke waardigheid impliceert, is in het moderne leven in het geding. De bepaling van deze verhouding is moeilijker geworden, nu vele taboe's zijn losgelaten en de seksualiteit aan de openbaarheid is prijsgegeven. De volwassenen voelen zich in deze overgangsfase zelf zeer onzeker en weten veelal hun kinderen geen leiding te geven. De jeugd spiegelt zich aan het voorbeeld der volwassenen, zoals deze dit aanbieden in reclame, film en televisie. Niet zelden voelen deze jongeren zich echter bekocht, onbegrepen en in de steek gelaten, omdat de ouders zelf nog geen raad weten met de seksualiteit, die van taboe's werd bevrijd en henzelf thans telkenmale voor persoonlijke beslissingen, van vaak vérstrekkende betekenis, stelt.

De diepste belevingen in de omgang van twee mensen zijn sterk persoonlijke belevingen, die bij de volwassenen mede afhankelijk zijn van alle jeugdinvloeden en de reacties daarop in de loop van de ontwikkeling. De seksualiteit der volwassenen staat dus in een spanningsveld tussen twee polen: de jeugdervaringen (zelfs die in de vroegste jeugd) en de levensuitingen van het eigen tijdperk en de waardesystemen die daarin heersend zijn. Freud heeft gewezen op het grote belang van deze jeugdervaringen en vooral op het feit, dat de seksualiteit zich reeds vroeg manifesteert, zij het in telkens andere vormen. De kortelings overleden Duitse filosoof en psycholoog Eduard Spranger moge ten aanzien van het tweede aspect niet onvermeld blijven. Zijn beschouwingen over de ontwikkeling van de jonge mens binnen het kader van de in een cultuurbeeld heersende waardesystemen zijn fundamenteel.

In onze zich snel ontwikkelende industriële samenleving vinden vele verschuivingen plaats, ook in het veld der „waarden”. De seksualiteit, of liever de waardering van de seksualiteit, blijft daar niet buiten. De jeugd vindt geen houvast aan traditionele levensvormen; de volwassenen zijn voor een deel dit houvast kwijtgeraakt. Het gevolg is dan ook dat de jongeren zelf de weg moeten zoeken en zich daarbij zeer onzeker gevoelen. De steun, die zij zoeken vinden zij niet in de eerste instantie bij hun ouders. Soms bij de jeugdleider, soms bij een goede vriend of vriendin, soms bij de huisarts of de predikant. Voor de huisarts is hier stellig een taak weggelegd, gezien het feit, dat hij (zij) gewoonlijk het hele gezin van de jonge mens kent. Voorlichting en voorbereiding van ouders en jongeren behoren derhalve mede tot zijn taak.

Samenvatting. De ontwikkeling der seksualiteit in de puberteitsfase wordt gekenmerkt door:

1 De rijping der geslachtsorganen en de secundaire lichamelijke verandering, die daarbij betrokken zijn.

2 Het vinden van een persoonlijke houding tegenover dit gebeuren, waarin afwijzing, respectievelijk aanvaarding van de toegewezen mannelijke/vrouwelijke rol tot wisselende gedragsvormen kunnen leiden. De identificatie met jeugdige volwassenen helpt dikwijls de weg naar een juiste houding te betreden.

3 De integratie van de seksualiteit in het persoonlijke leven is mede afhankelijk van de maatschappelijke gewoonten en normen alsook van de culturele waarden, die een samenleven aanhangt en vertegenwoordigt.

4 Hulp bij deze ontwikkeling is gelegen in een goede voorbereiding — wat meer is dan voorlichting — op de lichamelijke veranderingen en verschijnselen, die de jongens en de meisjes te wachten staan.

Summary. Sexual development in puberty and adult life. Sexual development in the puberal phase is characterized by:

1 Maturation of the genital organs, and associated secondary physical changes.

2 Evolvement of a personal attitude with regard to these events, in which rejection or acceptance of the appointed masculine/feminine role can lead to varying patterns of behaviour.

Identification with young adults often helps the individual on his way to an appropriate attitude.

3 Integration of sexuality in personal life is partly dependent on social customs and standards, and on the cultural values which a society embraces and represents.

4 Assistance in this development lies in adequate preparation for (which is more than information about) the physical changes and manifestations which await the boys and girls.

Beets, N. (1954) De grote jongen. Erven J. Bijleveld, Utrecht.
— (1958) Over lichaamsbeleving en seksualiteit in de puberteit. Erven J. Bijleveld, Utrecht.

— (1960) Volwassen worden. Erven J. Bijleveld, Utrecht.

Berg, J. H. van den (1956) *Metabologica*. G. F. Callenbach, Nijkerk.

Bladergroen, W. J. (1962) De lichamelijke en geestelijke ontwikkeling van het kind in deel II der *Moderne Medische Encyclopedie*. Em. Querido's Uitgeverij n.v., Amsterdam. Wetenschappelijke Uitgeverij, Amsterdam.

— (1962) *Bakvis en Brasem*. Reeks ABC der Opvoeding, G. F. Callenbach, Nijkerk.

Blaman, Anna (1958) „Overdag”. J. M. Meulenhoff, Amsterdam.

Bühler, Charlotte (1940) *Psychologie der Puberteitsjaren*. Erven J. Bijleveld, Utrecht.

Cole, Luella (1948) *Psychology of Adolescence*. Rinehart & Comp. Inc., New York.

Freud, Sigmund (1943) *Gesammelte Werke*. Imago Publ. Comp., Londen.

Josselyn, J. M. (1956) De ontwikkeling van het gevoelsleven van het kind. Uitgeverij Muusses, Purmerend.

Langeveld, M. J. (1959) *Beknopte theoretische pedagogiek*. J. B. Wolters, Groningen.

Mead, Margaret (1952) *Coming of Age in Samoa*. Mentor Book.

— (1953) *Man en Vrouw*. Erven J. Bijleveld, Utrecht.

Moderne Medische Encyclopedie (1962) Dl. II. De biologische ontwikkeling van de adolescent. Em. Querido's Wetenschappelijke Uitgeverij, Amsterdam.

Muchow, A. A. (1950) *Die Flegeljahre*. Otto Maier Verlag, Ravensburg.

Rümke, H. C. (1947) *Levenstijdperken van de Man*. Arbeiderspers, Amsterdam.

Spranger, E. (1925) *Psychologie des Jugendalters*. Leipzig.
— (1950) *Lebensformen*. Halle.